

พระองค์แสนบ้านพิมาน : ประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ และความเชื่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์
Pha Aong Saen Ban Phi Man : History, Buddhist Art and Belief
of the Sacred Buddha Statues

อิทธิราช นันขันธ์^{1*}
Athirach Nankhantee^{1*}

บทคัดย่อ

พระองค์แสนเป็นพระพุทธรูปโบราณทองสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย ศิลปะล้านช้าง สร้างโดยพระมหाराชครูคัมภีร์ปัญญา เมื่อ พ.ศ. 2388 เป็นที่เคารพสักการะบูชาของพุทธศาสนิกชนชาวบ้านพิมาน และชาวบ้านใกล้เคียงมาโดยตลอด สะท้อนให้เห็นความเชื่อศรัทธาที่ถูกปลูกฝังและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและโบราณวัตถุที่เป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ที่คู่ควรแก่การศึกษาอนุรักษ์และพัฒนาและข้อมูลที่เกี่ยวข้องที่เกิดจากการศึกษาสามารถนำไปต่อยอดขยายผลและบูรณาการอันนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยว บุญประเพณีต่อการอบรมจริยธรรม และการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : พระองค์แสน, พุทธศิลป์, ศักดิ์สิทธิ์

ABSTRACT

Phra Aong Saen is ancient bronze Buddha image in the attitude of subduing Mara, Lan Xang art. Built by Phra Khru Khamphirapanya in 1845 B.E. It is revered and worshiped by the Bhuddhist people of Phi Man village. And nearby villagers it reflects the belief they have been cultivated and passed on from our ancestors to the present day. In addition, it is considered a cultural heritage and useful historical. Buddhist arts that are worthy of study, conservation and development and relevant information generated from the study can be used to further expand and integrate results in tourism management. Merit tradition towards ethical training and sustainable local development.

Keywords : Pha Aong Saen, Buddhist art, Sacre

Received : 18 มีนาคม 2565
Revised : 20 สิงหาคม 2565
Accepted : 24 สิงหาคม 2565

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม, Assistant Professor, Faculty of Education Nakhon Phanom University

*Corresponding author: nankhantee.a@gmail.com

บทนำ

พระพุทธรูป หรือพระพุทธรูป จัดเป็นอุเทสิกเจดีย์ คือ รูปเคารพที่สร้างขึ้นตามคติแห่งมหาบุรุษลักษณะเพื่อระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัยสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะช่าง รวมทั้งองค์ประกอบต่างๆสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญและความเสื่อม รวมถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางการเมืองในยุคสมัยนั้นเป็นอย่างดี การสร้างผลงานพุทธศิลป์จึงก่อให้เกิดศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และที่สำคัญสามารถทำให้บังเกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็นและเป็นมหากุศลแก่ผู้สร้าง (สพสันต์ เพชรคำ , 2559) เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า พระพุทธรูปในพื้นที่วัฒนธรรมล้านช้างมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันในหลายแง่ อาทิ วิถีชีวิต ศิลปกรรม ความเชื่อ ภาษาวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ภูมิโนเวศ ภูมิปัญญา ฯ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ผู้คนที่อาศัยในพื้นที่วัฒนธรรมล้านช้าง มีการเคลื่อนย้ายผู้คนไปมาทั้ง 2 ฟากฝั่งแม่น้ำโขง ด้วยเหตุผลด้านการเมืองและการแสวงหาที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะเมื่อเกิดสงคราม มักมีการกวาดต้อนผู้คนและพระพุทธรูปสำคัญไปด้วย รวมทั้งเมื่อมีการอพยพชาวบ้านมักนำพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนเดินทางไปตั้งถิ่นฐานยังสถานที่แห่งใหม่ เกิดเป็นพระพุทธรูปประจำบ้านเมืองในเวลาต่อมา เช่น พระองค์แก้วเมืองอากาศ พระองค์แสนเมืองเรณูนคร ฯ

พระองค์แสน บ้านพิมาน ตำบลพิมาน จังหวัดนครพนม เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ที่สืบทอดมาตั้งแต่เมื่อครั้งการตั้งบ้านเรือน มีประวัติความเป็นมา พุทธศิลป์ จารึก ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชุมชน ระบบเศรษฐกิจ การเมืองของผู้คนลุ่มแม่น้ำโขงในครั้งอดีต เกิดเป็นศูนย์รวมจิตใจและที่พึ่งพิงทางใจของผู้คน ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาพระองค์แสนบ้านพิมาน ในประเด็นประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ และความเชื่อเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในบริบทต่างๆของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง และความสืบเนื่องประเพณีสำคัญประจำท้องถิ่นมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาประวัติ ตำนาน พุทธศิลป์ และความเชื่อพระองค์แสนที่มีบทบาทต่อชุมชนในลุ่มน้ำโขง

วิธีการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เริ่มจากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ด้วยวิธีการทบทวนเอกสารงานวิจัย ตำรา หนังสือ ที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Studies) ด้วยการสัมภาษณ์ สทนากลุ่มและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเลือกแบบเจาะจง

กลุ่มเป้าหมาย

1. ปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน 5 คน
2. ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน
4. พระภิกษุ จำนวน 3 รูป
5. ผู้อาวุโสมีประสบการณ์ จำนวน 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์
2. แบบสังเกต
3. แบบสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษา

1.ประวัติและการพัฒนาการของชุมชนบ้านพิมาน ลักษณะทางภูมิศาสตร์และชุมชนโบราณในลุ่มน้ำโขง

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และชุมชนโบราณลุ่มน้ำโขง มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบมีแนวทิวเขาภูพานน้อยทางทิศใต้ทอดยาวขนานกับน้ำก่ำมีน้ำโขงเป็นน้ำสาขาพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีป่าบุ่งป่าทาม แม่น้ำก่ำในอดีตเป็นเส้นทางคมนาคมโบราณที่เชื่อมต่อชุมชนหนองหาน ไปยังแม่น้ำโขง จากการสำรวจบริเวณพื้นที่สองฟากฝั่งแม่น้ำก่ำใกล้กับชุมชนบ้านพิมานพบพระพุทธรูปสมัยทวารวดี คือ พระของ บ้านพระของ และกลุ่มใบเสมาบ้านตบเต่า กลุ่มใบเสมาบ้านฝั่งแดง กลุ่มใบเสมาบ้านเหล่าพัฒนา และตลอดเส้นทางน้ำก่ำพบวัตถุ เครื่องใช้ดินเผาตามทุ่งนาและป่าโคกแสดงให้เห็นว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์บริเวณลุ่มน้ำก่ำในช่วงเวลาดังกล่าวมีชุมชน

โบราณระดับหมู่บ้านเกิดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับบริเวณ
ตั้งบ้านพืมานและน่าจะกระจายอยู่ตลอดเส้นทางน้ำก่า
จนถึงหนองหาน

ประวัติการตั้งชุมชนพืมานยุคแรก

ชาวพืมานเรียกตนเองว่า “ผู้ไทกะเลิง” จึง
สันนิษฐานว่า ชุมชนบ้านพืมานอยู่รวมกันของกลุ่มชาติ
พันธุ์ผู้ไทและกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงด้วยกันในชุมชน จาก
การสัมภาษณ์ นายบุญ วงศ์ตาทำ อายุ 89 ปี เล่าว่า “เดิม
ชาวบ้านพืมาน อาศัยอยู่บริเวณ บ้านคำพอก บ้านนาขาม
ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ต่อมาเกิดสงครามในพื้นที่ จึงชักชวนกัน
อพยพล่องแพ ข้ามแม่น้ำโขงมาฝั่งไทย ล่องมาตามลำน้ำ
ก่า พอเห็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่อการ
ดำรงชีวิต จึงได้ตั้งถิ่นฐาน ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า พืมานท่า
เพราะบริเวณทำนํ้ามีต้นพืมานขนาดใหญ่ นอกจากนั้น มี
ตำนานท้องถิ่นชุมชนพืมานว่า เดิมบรรพบุรุษชาวบ้าน
พืมานอาศัยอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มีพี่น้องสองคน และ
พี่สะใภ้ ได้ล่องแพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านพืมาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่
มีความอุดมสมบูรณ์ ฝ่ายพี่ชายได้กลับไปชักชวนญาติพี่น้อง
น้องมาสมทบ ช่วงเวลาที่เดินทางไปชักชวนญาติพี่น้องและ
กลับมายังหมู่บ้าน ใช้เวลานาน เมื่อกลับมาถึงหมู่บ้าน
พบว่า ภรรยา ที่อาศัยอยู่กับน้องชายตั้งครุฑ ภาชนะ
เรียกพี่สะใภ้ว่า พี่ เรียกการตั้งครุฑว่า มาน เรียกรวมกัน
ว่า พืมาน จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า พืมาน และเพี้ยนเป็น
พืมาน จนถึงปัจจุบัน (บุญ วงศ์ตาทำ, สัมภาษณ์)

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนพืมานยุคแรกเริ่ม
ช่วงเวลาใดไม่แน่ชัด แต่เมื่อพิจารณาเอกสารประวัติการ
สร้างวัดในชุมชนโดยรอบ กล่าวคือ วัดท่าโพธิ์ชัย บ้าน
พระทอง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2300 วัดทุ่งโพธิ์ศรี บ้านพระทอง
สร้างเมื่อ พ.ศ. 2300 วัดจอมแจ้ง บ้านพุ่มแก สร้างเมื่อ
พ.ศ. 2331 วัดทุ่งศรีมงคล บ้านโนนดู่ สร้างเมื่อ พ.ศ.
2304 บ้านโพธิ์ชัย บ้านนางเลิศ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2325
(ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร) และจากการศึกษาของ ประ
วิทย์ คำพรม (2546) ให้ข้อมูลว่าการตั้งถิ่นฐานตลอดลำ
น้ำก่าเกิดขึ้นเพราะ คนเผ่ากะเลิงเดิมอาศัยอยู่บริเวณธาตุ
พนม (ข้าโอกาส) ต่อมาถูกรบกวนจากชาวลาวและชาวผู้
ไทยมาแย่งที่ทำกิน จึงได้ล่องเรือตามลำแม่น้ำก่าเข้ามา
แสวงหาที่อยู่ใหม่ จึงสันนิษฐานได้ว่าชุมชนพืมานน่าจะ
ตั้งขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2300 เป็นต้นมา ต่อมา เมื่อ พ.ศ.

2370 หลังเหตุการณ์สงครามเจ้าอนุวงศ์ เวียงจันทน์ เป็น
ต้นมา ราชสำนักสยามได้จัดการปกครองหัวเมืองลาวขึ้น
ใหม่ และเกลี้ยกล่อมกลุ่มคนที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เข้ามา
ตั้งถิ่นฐานอาศัยที่ฝั่งขวา ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ
เช่น ลื้อ ผู้ไท ข่า กะเลิง แสก โซ โย้ย เข้ามาตั้งถิ่นฐาน
อาจมีชาวผู้ไทบางส่วนเข้ามาอยู่ร่วมกับชาวบ้านพืมานเดิม
จำทำให้ชาวบ้านพืมาน เรียกตนเองว่า ผู้ไทกะเลิง
สอดคล้องกับภาษาพูดของชาวบ้านพืมานจะผสมผสานกับ
ภาษาผู้ไทและกะเลิง เช่น คำว่า ไปไหน ภาษาผู้ไท ว่า ไป
สิเลอ ภาษาไทพืมาน ว่า ไปสៃ ซึ่งไม่ออกเสียงเป็นสระเออ
เหมือนภาษาผู้ไทโดยทั่วไป เมื่อเทียบภาษาแล้ว สอดคล้อง
กับ ชุมชนผู้ไทบ้านกลาง อ.เมือง จ.นครพนม และ ชุมชน
ผู้ไท อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร อย่างไรก็ตาม จากการสำรว
นามสกุลของชาวพืมานส่วนมากใช้นามสกุล วงศ์หนาย
โกฏี วงศ์ตาผา วงศ์ตาแสง วงศ์เทวราช ฯ ซึ่งเป็นนามสกุล
ที่แพร่หลายในอำเภอณาแกมีบรรพบุรุษเป็นกลุ่มชาติพันธุ์
กะเลิง จึงสันนิษฐานตามหลักฐานว่า บ้านพืมาน มีทั้งกลุ่ม
ชาติพันธุ์ผู้ไทและชาติพันธุ์กะเลิง ผสมผสานอยู่

ชาวบ้านพืมานเป็นข้าโอกาส

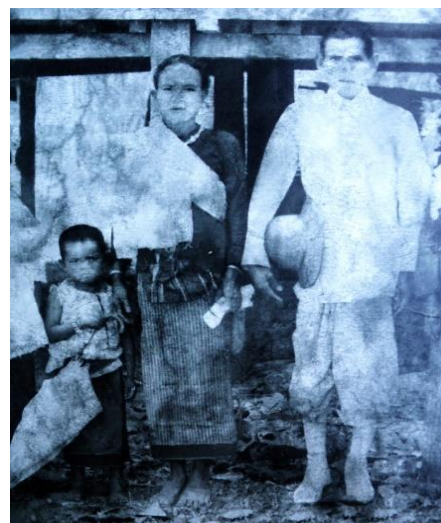
ชาวบ้านพืมานยังรับรู้ว่าเป็นข้าโอกาส
พระธาตุพนม ข้าโอกาส หมายถึงกลุ่มคนที่สืบทอดความ
เชื่อว่าบรรพบุรุษได้รับการอุทิศจากกษัตริย์แห่งอาณาจักร
ล้านช้างให้ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลพระธาตุพนม รับใช้
พระภิกษุ ครั้นถึงฤดูเก็บเกี่ยวต่างก็นำข้าว พิษผัก ปราสทา
ผึ้ง และเครื่องสักการะมาถวายพระธาตุพนมเป็นประจำ
ทุกปีมิได้ขาด (ทศพล อาจหาญ, 2542) นายนิกร พ่อเพี้ย
โคตร อายุ 60 ปี เล่าว่า “เมื่อถึงกำหนดเวลาจะชวนกัน
เป็นหมู่คณะเดินทางไปเสียค่าหัวต่อองค์พระธาตุพนมและ
เมื่อถึงเดือนสามจะได้รับหน้าที่จัดเตรียมสถานที่พัก
สำหรับผู้เดินทางมานมัสการองค์พระธาตุพนมทางทิศ
ตะวันตก โดยเกณฑ์แรงงานชายไปช่วยทำเพิงที่พักมุงด้วย
ผ้าหมูก่า (ผ้ากระสอบ)” (นิกร พ่อเพี้ยโคตร, สัมภาษณ์)
นอกจากนั้น นายบุญ วงศ์ตาทำ ให้ข้อมูลว่าสมัยพ่อแม่เล่า
ให้ฟังเคยมีเจ้านายมาจากเมืองหนองสูง มาเก็บส่วยที่บ้าน
พืมาน แต่ถูกชาวบ้านพืมานต่อต้านและบอกว่าตนเองเป็น
ข้าโอกาส จึงไม่ได้เก็บส่วยแต่อย่างใด เมื่อพิจารณา
เอกสารใบบอกประกอบพบว่า เหตุการณ์แย่งชิงข้าโอกาส
เคยเกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าว เมื่อ พ.ศ. 2431 พระพิทักษ์

เจดีย์ นายกองข้าโอกาสพระธาตุพนม ได้ทำหนังสือร้องเรียนไปยังพระยาราชเสนา (หัต ไกรฤกษ์) กล่าวหาเมืองมุกดาหาร เมืองนครพนม เมืองสกลนคร ว่า แยังตัวเล็กข้าพระธาตุพนม (สุรจิตต์ จันทรสาขา, 2543) พ.ศ. 2439 พระจันทรสุนทรวิงษ์ (คำ) เจ้าเมืองมุกดาหาร ได้แย่งชิงเอาเขตแดนเมืองสกลนคร ไปปักหลักเขตแดนเมืองมุกดาหารที่ลำน้ำก่ำ บ้านปากน้ำก่ำ บ้านนาแก ต่อมาพระศรีสุทนต์ อุปฮาดเมืองสกลนคร ร้องเรียน พระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) ให้พระบำรุงสุนทรไปปักหลักเขตเมืองสกลนคร ตั้งแต่ม่าน้ำโขง ไปถึงบ้านอุมแก (พุ่มแก) ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองมุกดาหารไม่ยอม (สุรจิตต์ จันทรสาขา, 2543) แสดงให้เห็นว่า บ้านพิมานคือชุมชนข้าโอกาส ซึ่งสันนิษฐานสอดคล้องกับการศึกษาของประวิทย์ คำพรม ว่า ชาวข่าเลิงที่อาศัยอยู่บริเวณพระธาตุพนม ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำก่ำ ต่อมาเกิดผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท พ.ศ. 2445 บ้านพิมานทำไต่ขยายมาตั้งบ้านพิมานท่ง ด้วยมูลเหตุว่า บ้านพิมานทำน้ำท่วม ในช่วงฤดูฝน และตั้งวัดชื่อว่า วัดศรีชมชื่น มีความหมายว่า วัดที่มีความชุ่มชื้น ร่มเย็น

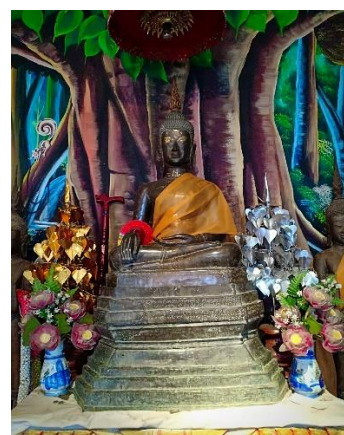
อำเภอหนองสูงตั้งที่บ้านนาแก พ.ศ. 2450

พ.ศ. 2450 กระทรวงมหาดไทย ประกาศให้ยุบ บริเวณ ลงเป็น เมือง และใช้คำว่า มณฑล เมืองอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน มีการยุบเมืองหนองสูงลงเป็นอำเภอหนองสูง พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ ข้าหลวงประจำเมืองนครพนม มีคำสั่งที่ 189/1388 วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 126 ให้ย้ายที่ตั้ง ที่ว่าการอำเภอหนองสูงไปตั้งที่บ้านนาแก และมีคำสั่งแต่งตั้งให้ ท้าวศรีกระทุม ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงพิทักษ์พนมเขต (สีห์ จันทรสาขา) เป็นรักษาการนายอำเภอหนองคนแรก พ.ศ. 2460 ประกาศเปลี่ยนนาม อำเภอหนองสูงเป็นอำเภอนาแก ส่วนบริเวณเมืองหนองสูงเดิมได้ยุบลงเป็นตำบลหนองสูง และตำบลคำชะอี บ้านพิมานได้ยกเป็นตำบลพิมาน และแต่งตั้งกำนันคนแรกคือ หลวงศรีพิชิตผล ต้นตระกูลวงศ์หน้อยโกฏี

ภาพที่ 1 หลวงศรีพิชิตผล กำนันตำบลพิมานคนแรก

เหตุการณ์ครั้งนี้ผู้ศึกษามีข้อสังเกตว่า การตั้งอำเภอหนองสูงที่บ้านนาแก อาจมีการเคลื่อนย้ายคน (กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท) จากหนองสูงมาอยู่ที่บ้านนาแกและหมู่บ้านใกล้เคียง และต่อมาอาจมีการเคลื่อนย้ายคนจากบ้านนาแกและหมู่บ้านใกล้เคียงกลับไปตั้งหมู่บ้านหนองสูง เพราะพบพระพุทธรูปสำคัญ คือ พระองค์แสน บ้านพิมาน และ พระองค์หมื่น บ้านหนองเอี่ยน ที่มีพุทธศิลป์ และจารึกการสร้างในเวลาใกล้เคียงกัน เป็นกลุ่มช่างเดียวกัน

ภาพที่ 2 พระองค์แสน บ้านพิมาน นาแก สร้าง เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ วัน 2 พ.ศ. 2388

ภาพที่ 3 พระองค์หมื่น บ้านหนองเอี่ยน คำชะอี สร้าง
เดือน 3 แรม 6 ค่ำ วัน 2 พ.ศ. 2388

ภาพที่ 4 กุฏิฝีมือช่างพื้นถิ่นชาวญวน

ภาพที่ 5 ศาลาโรงธรรม ฝีมือช่างพื้นถิ่นชาวญวน

กุฏิและศาลาโรงธรรม สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2482 โดยชาวญวนที่เดินทางมารับจ้างมีผู้นำคือ องค์ก้า และได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2492 โดย องค์บันเทิง ชาวญวน

2. พระองค์แสนบ้านพิมานพระพุทธรูป ศักดิ์สิทธิ์แห่งลุ่มน้ำก้า

พุทธศิลป์และอายุยุคสมัย

พระพุทธรูปองค์แสน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยหล่อด้วยสำริด มีขนาดหน้าตัก 35 เซนติเมตร สูงจากฐานหน้ากระดานถึงพระรัศมี 125 เซนติเมตร จากการศึกษาของ สพลันต์ เพชรคำ และคณะ (2559) ให้รายละเอียดพระองค์แสนดังนี้ พระพักตร์ค่อนข้างเรียวยาวรูปไข่ พระนาสิกโด่งปลายงุ้มเล็กน้อย ฐานตัดเรียบ พระโอษฐ์เล็กมีเส้นเน้น พระเนตรเหลือบต่ำ นัยพระเนตรติดด้วยเม็ดนิลขนาดเล็ก พระขนงทำนูน มีเส้นเน้น 2 เส้น พระเกศทำเป็นตุ่มเล็กแหลมตลอดจนถึงพระอุษณิษะ พระรัศมีทำคล้ายเปลวเพลิง ประกอบด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระศอเน้นเส้นทำเป็นปล้อง 3 ปล้อง พระอังสาผาย พระอุระแบน ทำเม็ดพระถันเฉพาะข้างขวาล้อมรอบด้วยจุดเล็กๆ ทรงพระอุตราสงค์ แบบเปิดพระอังสาขวา พระสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ซ้อนกัน 2 ชั้น ยาวจากพระอุษณิษะ พาดมาด้านหน้าสุดอยู่ที่เหนือพระนาสิก มีลักษณะปลายตัดคั่นด้วยเส้นลวดที่บนพระองค์มีการเน้นเส้นทำเป็นขอบพระอังตราสก พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระเพลาขวาทับพระเพลาซ้าย แสดงภูมิสถาปัตยกรรม พระหัตถ์ขวาวางอยู่เหนือพระขงฆ์ พระหัตถ์ซ้ายวางพระหว่างพระเลาปลายพระองค์ทั้งสอง 2 เรียบเสมอกันยกเว้นพระอังคุฐ ส่วนฝ่าพระบาทเรียบ พระองค์ทั้งสองห้ายาวเสมอกัน องค์พระประดิษฐานบนฐานเขียง 6 เหลี่ยมมีแท่นรองรับลักษณะแบบชั้นหีบมีบัวคว่ำบัวหงาย มีจารึกระบุปีสร้าง คือ พ.ศ. 2388

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปองค์แสน

โดยรวม พระพุทธรูปองค์แสนเป็นศิลปะล้านช้าง สกulptureท้องถิ่น สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 จากจารึกคือ พ.ศ. 2388 และมีระบุชื่อบุคคลเป็นเจ้าศรัทธา มีเนื้อความจารึกระบุว่า “พระองค์ทองหมื่น” แต่เหตุใดจึงเรียกว่าพระองค์แสน (สพสันต์ เพชรคำ, 2559) ซึ่งผู้ศึกษาได้อธิบายเนื้อหาในประเด็นถัดไป

ประวัติความเป็นมาพระเจ้าองค์แสน

ที่มาของชื่อ พระองค์แสน นั้น นายนิกร พ่อเพี้ยโคตร ให้ข้อมูลว่า มีนักวิชาการจากกรมศิลปากรเดินทางมาสำรวจ และอ่านจารึกฐานพระพุทธรูปองค์แสน แล้วสื่อสารให้ชาวบ้านทราบว่า พระเจ้าองค์นี้ มีน้ำหนัก 10 หมื่น ชาวบ้านจึงเรียกนามท่านว่า พระสิบหมื่น หรือ พระเจ้าองค์แสน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ผู้ใหญ่บ้านให้ข้อมูลประวัติเพิ่มเติมว่า พระพุทธรูปองค์แสนและกลองอีลาย ได้อัญเชิญมาจากฝั่งลาวพร้อมกับชาวบ้านพินานและตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน ส่วนกลองอีลาย เป็นกลองคู่กับพระองค์แสน วัสดุทำด้วยไม้ หุ้มด้วยหนังเสือ เหตุที่เรียกว่า กลองอีลาย เพราะว่า ได้นำต้นไม้ที่หญิงสาวชื่อ ปลายผูกคอตายมาทำเป็นกลอง จึงเรียกว่ากลองอีลาย ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นกลองสีก ใช้สำหรับบอกรับ เมื่อมีการตีกลองอีลายครั้งใด ้วยรุ่นในหมู่บ้านจะเกิดเหตุทะเลาะ

วิวาทกัน ซึ่งในปัจจุบันไม่มีการตีกลองอีลายแต่จัดเก็บไว้พร้อมกับพระพุทธรูปองค์แสน (นิกร พ่อเพี้ยโคตร, สัมภาษณ์)

จารึกฐานพระพุทธรูปองค์แสนและการตีความหมาย

พระพุทธรูปองค์แสนมีจารึก 2 ส่วน คือ ส่วนที่ติดกับองค์พระ และ ฐานที่สามารถยกถอดออกได้ มีการปริวรรตไว้แล้ว ดังนี้ (ธวัช ปุณโณทก, 2530)

จารึกส่วนที่ 1

“ จุลสังกาสได้ 2 พัน 3 อ้อย 88 พระวัสสา ปีมะเส็ง สัปตศ เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ วัน 2 ปี ฮวงมด มหาราช ครุคัมภีร์ปัญญา มีใจใสศรัทธาสร้างพระเจ้าองค์ (ทอง) หมื่น ไว้กับศาสนา ขอให้ฮอด พ่อแม่ ปู่ย่าตาทาย พี่อ้ายน้องชาย พี่เอื้อย น้องหญิง ครูบาอาจารย์ ทุกตน คน ก็ข้าเทอญ นิพพานปัจจุโยทศุ” (ธวัช ปุณโณทก, 2530)

จารึกส่วนที่ 2

“...2 ร้อย 7 ตัว ปีมะเส็ง สัปตศ เดือน 4 ออก 2 ค่ำ อาชญาหัวครุค มีใจใสศรัทธา พาออกตน ... กะโลก ขอให้ได้ถึง สุข 3 ประการ มีนิรพาปัจจุย เป็น นิพพานปัจจุย โทนต์ ... ถึง อรหันตมรรคญาณ ทุกตน ทุกคน ก็ข้าเทอญ นายสีเป็นผู้เขียน” (ธวัช ปุณโณทก, 2530)

ตีความส่วนที่ 1

พิจารณาการจารึก คำว่า “จุลสังกาสได้ 2 พัน 3 อ้อย 88” เป็นการจารึกจุลสังกาสแต่เป็นปี พุทธศักราช จึงน่าจะเกิดจากความไม่เข้าใจการจารึกของผู้สร้างเอง และ เมื่อพิจารณาส่วนที่ 2 คำว่า “2 ร้อย 7 ตัว” น่าจะหมายถึง จุลศักราช 1207 นำมาแปลเป็นพุทธศักราช ได้ $1207+1181 = 2388$ ซึ่งตรงกัน เมื่อตรวจสอบ “ปีมะเส็ง” ในส่วนที่ 1 กับปฏิทินหลวง ตรงกันกับ พ.ศ. 2388 ตามจารึก แต่ เมื่อนำปี ฮวงมดตรวจสอบ ตรงกับปีมะแม ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีการบันทึกคลาดเคลื่อน

ตีความส่วนที่ 2

จากข้อถกเถียง จารึกส่วนที่ 1 “พระเจ้าองค์ (ทอง) หมื่น” (ธวัช ปุณโณทก, 2530) กับ คำบอกเล่าของชาวบ้านที่นำไปสู่การเรียกนาม พระเจ้าองค์แสน ซึ่ง

ชาวบ้านเชื่อว่า พระพุทธรูปมีน้ำหนัก 10 หมื่น ผู้ศึกษาจึงได้ถ่ายภาพประกอบการพิจารณา

จากทัศนะของผู้ศึกษาเห็นว่า จารึกน่าจะอ่านว่า พระเจ้าองค์ 8 หมื่น โดย 1 หมื่นมีน้ำหนัก 12 กิโลกรัม ดังนั้น 8 หมื่น จะมีน้ำหนัก 96 กิโลกรัม

ภาพที่ 7 รัชช ปุณโณทก (2530) อ่านว่า “ทอง” นักวิชาการกรมศิลปากร อ่านว่า “10” ผู้ศึกษา อ่านว่า “8”

ในการหล่อพระพุทธรูป ช่างจะนำขี้ผึ้ง น้ำหนักก่อนปั้น เทียบคือ น้ำหนักขี้ผึ้ง 1 กิโลกรัม เทียบกับน้ำหนักสำริด 10 กิโลกรัม แสดงว่า ช่างใช้ขี้ผึ้งปั้นเฉพาะองค์พระ 9.6 กิโลกรัม อย่างไรก็ตามการตีความของผู้ศึกษาอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลไม่ได้ล้มล้างการรับรู้หรือความเชื่อของชุมชนแต่อย่างใด แต่เป็นการนำเสนอข้อมูลในมุมมองที่แตกต่าง จึงสันนิษฐานว่า การเรียกนามพระองค์แสน น่าจะคาดคะเนน้ำหนัก ทั้งส่วนขององค์พระและฐานรวมกัน

วิถีศรัทธาและความเชื่อพระองค์แสน

พระ องค์ แสน นอกจากมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม พุทธศิลป์แล้ว พระองค์แสนยังเป็นที่เคารพศรัทธาจากชาวบ้านพืมานและชาวบ้านใกล้เคียงเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากว่าพระองค์แสนเป็น

พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ มีเรื่องเล่าความเชื่อ และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเชื่อของชุมชนพืมานด้วย

พิธีกรรมที่สำคัญของพระองค์แสน คือ งานนมัสการพระองค์แสนและประเพณีสงกรานต์ จัดในวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านพืมานจะนิมนต์พระองค์แสนลงสงกรานต์และแห่รอบหมู่บ้าน ชาวบ้านถือโอกาสกราบไว้ ถวายเครื่องบูชาและถวายเครื่องกำบนต่างๆตามที่บนบานไว้ หลังจากนั้นชาวบ้านมักขอพรเพื่อให้ชีวิตมีความสุข สุขภาพแข็งแรง คำขาร่ำรวย การอยู่เย็นพระองค์แสนแห่รอบหมู่บ้าน นัยหนึ่งเป็นพิธีขอฝนที่ปฏิบัติมาตลอดทุกปี ชาวบ้านมีความเชื่อว่า พระองค์แสนเป็นพระขอฝนหากปีใดฝนไม่ตกตามฤดูกาล ผู้นำจะทำพิธีสงน้ำพระองค์แสน โดยการนำน้ำมาประพรมองค์ท่าน

ชาวบ้านเล่าว่าเทวดาที่คุ้มครองรักษาพระองค์แสนคือเจ้าพญาทั้งห้า มีพญาค่าแดงเป็นหัวหน้า เป็นเทวดาที่ชอบความซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา ดังนั้นเมื่อมีของหายในชุมชน ผู้นำจะมาบารบ ภายในไม่เกิน 5 วัน 7 วัน คนที่ขโมยของไปจะต้องนำมาคืนเสมอ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2521 เคยมีเหตุการณ์โจรมาขโมยพระองค์แสนไป ซึ่งมีความพยายามถึง 2 ครั้ง แต่ไม่สำเร็จ ครั้งแรก ชาวบ้านเล่าว่า ตอนเช้าเห็นรถกระบะของโจรจอดอยู่กลางทุ่งนา ซึ่งไม่มีเส้นทางไป จึงเชื่อกันว่าเป็นพุทธานุภาพของพระองค์แสนให้หลงทาง ในการขโมยครั้งที่ 2 ตอนเช้ามีดพระลูกวัดออกมาทันเห็นเหตุการณ์ โจรได้วิ่งหนีไปทางตอนท้ายของหมู่บ้านหายเข้าไปในป่า ตอนเช้าคนได้ตามหา เห็นบางคนเดินวนไปวนมา บางคนทำท่าว่าว่ายน้ำในพื้นดิน หรือเรียกว่า ลอยบก จากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นความทรงจำของชาวบ้านอาวุโสเกือบทุกคนที่ทันเหตุการณ์ครั้งนั้น ปัจจุบันเจ้าพญาทั้งห้าเทวดารักษาพระองค์แสน สถิตอยู่หอปู่ตา ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของวัดศรีชมชื่น และหันหน้าหอปู่ตามาทางที่ประดิษฐานพระองค์แสน

นอกจากนั้นในช่วงเทศกาลสำคัญ วันขึ้นปีใหม่ บุญประเพณีสำคัญของชุมชน ผู้นำและชาวบ้านจะทำพิธีบอกกล่าวท่านทุกครั้ง เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย หากไม่ปฏิบัติตาม เจ้าพญาทั้งห้า จะมาลงโทษ หากปฏิบัติตามดี คอง จะเกิดความสวัสดิ มีโชค มีชัย ลาภยศ สรรเสริญ (พงษ์ศักดิ์ ชาติเรือ, สัมภาษณ์) ความเชื่อพุทธานุภาพของ

พระองค์แสนได้นำมาสร้างวัดมุงคลร่นแรก มีเนื้อทองคำเนื้อเงิน และเนื้อทองแดง และได้รับความเมตตาจากพระเกจิหลายรูปอธิษฐานจิต วัดมุงคลร่นนี้ได้เกิดพุทธานุภาพและคนได้รับรู้ถึงองค์ท่านอย่างแพร่หลาย เช่น นายพงษ์ศักดิ์ ขาเครือ ชาวบ้านสุขเกษม เล่าว่า มีญาติพี่น้อง 3 คน ขับรถเดินทางไปจังหวัดมุกดาหาร เพื่อไปเอาไก่ชนระหว่างทางเกิดอุบัติเหตุ เสียชีวิต 2 คน และรอด 1 คน โดยคนที่รอดห้อยเหรียญหลวงพ่อกิ่งแสน นางสาวสรวยสุดา วงศ์ตามา เล่าว่า ขับรถของพ่อไปทำธุระจังหวัดสกลนคร ระหว่างทางเกิดหลับใน รถกระบะลงข้างทาง แต่ปรากฏว่า เหมือนมีใครมาตบหน้าอย่างแรง จนได้สติตื่นพบว่ารถขึ้นคัน ในรถมีเพียงเหรียญพระองค์แสนองค์เดียว ตัวอย่างความเชื่อเหล่านี้หลังจากนั้นมีการสร้างวัดมุงคลพระองค์แสนรุ่นอื่นๆออกมาหลายรุ่น ทั้งเป็นเหรียญพระลอยองค์ พระบูชา แต่ละรุ่นมีผู้คนศรัทธาและทำบุญเข้าไปบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลจนหมดในเวลาไม่นาน

สรุปและอภิปรายผล

พระองค์แสนถือเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ที่คู่กับชุมชนพืมานเป็นเวลาเกือบ 200 ปีมาแล้ว เป็นพระพุทธรูปที่เคารพสักการะบูชาของพุทธศาสนิกชนชาวบ้านพืมาน และชาวบ้านใกล้เคียงมาโดยตลอด สะท้อนให้เห็นความ

เชื่อศรัทธาที่ถูกปลูกฝังและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและโบราณวัตถุที่เป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ วัฒนธรรม ที่คู่ควรแก่การศึกษาอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยิ่ง องค์ความรู้และข้อมูลที่เกี่ยวข้องที่เกิดจากการศึกษาควรนำไปต่อยอดขยายผลและบูรณาการโดยแปลงมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งนำไปสู่การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของ กรรณิกา คำดี (2558) พบว่า การท่องเที่ยวในมิติของศาสนา ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความรักและผูกพันต่อบ้านเกิดของตนเอง รวมถึงสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนวัดก็ได้พัฒนาส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการจัดกิจกรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจของคนไปพร้อมๆ กับการไปท่องเที่ยว (กรรณิกา คำดี, 2558) นอกจากนั้นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาทำให้เกิดความสงบใจเอื้ออำนวยและความรู้ทางด้านพุทธศิลป์จากความงาม ประติมากรรมจิตรกรรมในวัดอีกด้วย (ประทีป พิษทองกลาง, 2558) การท่องเที่ยวเชิงศาสนาสามารถส่งเสริมการทำนุบำรุง และ การส่งเสริม ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมรวมทั้งช่วยส่งเสริม การอนุรักษ์ การปกป้องมรดกของท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา คำดี. (2558). “วัดและศาสนสถานในมิติการท่องเที่ยว” ใน วารสารบัณฑิตมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.ขอนแก่น 4(2). 175-191.
- จังหวัดสกลนคร. (2559). พระพุทธรูปองค์แสนสดสหัสสปฏิมาอนุสรณ์. สกลนคร : จังหวัดสกลนคร
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ.(2542). ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธวัช ปุณโณทก.(2530). จารึกสมัยไทย-ลาว. กรุงเทพฯ : อักษรกิจ.
- ประทีป พิษทองกลาง. (2558). “เส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาประเภทเจดีย์และพระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่” ใน วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น. ปีที่ 9 ฉบับที่ 2-4. หน้า 111-123.
- ประวัติบ้านพืมาน. (มปป.). (เอกสารอัดสำเนา)
- ทศพล อัจหาญ.(2542). ข้าโอกาสพระธาตุพนม อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธวัช ปุณโณทก.(2530). จารึกสมัยไทย-ลาว. กรุงเทพฯ : อักษรกิจ.
- นิกร พ่อเพี้ยโคตร. (สัมภาษณ์). อธิราชย์ นันชนันต์. (ผู้สัมภาษณ์). (16 กุมภาพันธ์ 2562).

- นูน วงศ์ตาทำ. (สัมภาษณ์). อธิราชย์ นันขันตี. (ผู้สัมภาษณ์). (16 กุมภาพันธ์ 2562).
ประวิทย์ คำพรหม. (2546). ประวัติอำเภอธาตุพนม. นครพนม : องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครพนม.
พระครูสุวรรณนพคุณ. (สัมภาษณ์). อธิราชย์ นันขันตี. (ผู้สัมภาษณ์). (2 กุมภาพันธ์ 2562).
พงษ์ศักดิ์ ชาญเครือ. (สัมภาษณ์). อธิราชย์ นันขันตี. (ผู้สัมภาษณ์). (25 เมษายน 2562).
สรวิศ สุตา วงศ์ตาผา. (สัมภาษณ์). อธิราชย์ นันขันตี. (ผู้สัมภาษณ์). (25 เมษายน 2562).
สุรจิตต์ จันทร์สาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. มปท., 48-49.
สุรัตน์ วรารักษ์รัตน์. (2539). กะเลิงบ้านบัว . ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.